

לב-א וכן לולב קוּוּץ, דהיינו, שהיו יוצאין משרדתו כמין קוצים, (41) או שהיה סדוק [וסברה הגמרא עתה, שהיה סדוק בראשי העלים או בשדרה], או עקום שדומה למגל העשוי כחצי גורן, (42) פסול.

וכן לולב חרות, דהיינו קשה [שכן דרך הלולב שעליו נושרים בימות הגשמים ושדרתו מתקשה כעץ (43)], פסול.

אבל אם היה רק דומה לחרות, שהתחיל להתקשות אבל לא נעשה עדיין קשה כעץ, כשר.

ומכל מקום, מדברי הברייתא מבואר שלולב הסדוק פסול, שלא כדברי רב הונא?!

אמר רב פפא: מה ששינינו שלולב הסדוק

בתשובה כלל כד סימן י': דוקא כשהיתה שדרתו כפופה. אבל אם היו עליו כפופים בראשו כמו שדרך להיות בהרבה לולבים — כשר. אבל הריטב"א נסתפק בזה, וכתב שיש לחוש שלא ליטול לולב שראשו כפוף אפילו היתה שדרתו זקופה, היות ובפשטות "כפוף" היינו כפיפת הראש, כדכתיב: "הלכוף כאגמון ראשו", ואפילו עלה אמצעי של לולב נחשב כראשו, ואם היה כפוף אף ששאר העלים זקופים אין ליטלו. ובפוסקים דנו בדעת הרא"ש שהכשיר בכהאי גוונא, האם כוונתו להכשיר רק כאשר העלה האמצעי כפוף, או גם כשכל עליו כפופים. עוד דנו, האם הכשיר הרא"ש גם כשנכפפו עליו לצדדים שלא כדרך לולבים, או רק כשנכפפו לפניו שכן הוא דרך גדילתם, וראה בכל זה בילקוט מפרשים.

41. בגדר לולב הקוּוּץ מצינו כמה שיטות בראשונים: רש"י פירש — שיוצאים משרדתו כעין קוצים.

לעומת זאת הרמב"ן [בהלכות לולב], ובעל העיטור [הלכות לולב דף פט ב] פירשו, שעלי הלולב עומדים בשורה כקוצים. [וברמב"ן משמע שזה נעשה כאשר עלי הלולב מתקשים מעט מחמת שהייתם המרובה בעץ].

התוספות [ד"ה קוּוּץ] כתבו בשם הערוך שהוא לשון "צמיתה".

ובריטב"א כתב: יש גורסים כוּוּץ [בכ'] —

כלומר, שעשוי קמטים קמטים, ויש לחוש לגרסא זו ולפסול מן הספק לולב שעליו קמוטים. [הדבר שכיח ביותר בלולבי אל עריש המצויים כיום].

ובמאירי כתב: קוּוּץ — שאין ראשו של עלה זה מגיע לצד עיקרו של עלה שלפניו. ובאור זרוע [סימן שו] כתב: שנתכווצו צידי העלים כעין בית קיבול ונכנסו זה לתוך זה.

42. כן היא משמעות דברי רש"י, שכתב: עקום דומה למגל — חדא מילתא היא. כלומר, עקום ודומה למגל אינם שני פסולים נפרדים, אלא כוונת הגמרא לומר ששיעור העקמימות הפוסלת את הלולב הוא כשדומה למגל. ומבואר שאם נתעקם מעט אין בזה חסרון מדינא.

43. כן הוא לשון רש"י. ויש לעיין בדבריו, שהרי בלולבים המצויים לפנינו לא נושרים העלים מן השדרה לעולם? ויש מן האחרונים שפירשו, דאין כוונת רש"י לומר שנושרים ממנו העלים לגמרי, אלא נפרדים הם בראשם מן השדרה, מזדקפים לצדדים, ומתקשים עד שאי אפשר לחברם לשדרה אפילו על ידי אגד. אבל בתחתיתם ודאי נותרים הם מחוברים כבתחילה. וכן כתב המכתם: חרות פסול, פירוש, שעליו וענפיו פתוחים וקשים כחריות של דקל. אבל דומה לחרות היינו שרק התחיל להפתח ולהתפרד.

אמר רב נחמן: אם נתעקם הלולב לצדדין, כיון שאין דרכו בכך, כלפניו דמי ופסול. ואיכא דאמרי לה למימרא של רב נחמן להיפך, שאם נתעקם לצדדין, כלאחריו דמי וכשר.

ואמר רבא: האי לולבא דסליק בחד הוציא, שהיו כל עליו יוצאים מצד אחד של השדרה, (46) בעל מום הוא, ופסול.

שנינו במשנה: נפרצו עליו פסול, נפרדו עליו כשר: אמר רב פפא: מה שנאמר במשנה "נפרצו", היינו, דעביד כי חופיא [שהיה עשוי כמטאטא העשוי לכבד בו את הבית], שנתלשו עליו לגמרי (47) ואגדם יחד עם השדרה.

פסול, לא מדובר שנסדקו ראשי עליו או שדרתו, אלא דעביד כהימנך. כלומר, שנעשה הלולב כמו מזלג בעל שתי שיניים. והיינו, שראש השדרה מתפצל לשני ראשים, והיו מחצית העלים לצד זה ומחציתם לצד שכנגדו. (44)

עוד שנינו בברייתא לעיל: היה הלולב עקום דומה למגל — פסול.

אמר רבא: לא אמרן שפסול אלא כאשר נתעקם הלולב לפניו, לצד שכנגד השדרה, מקום נטיית העלים. אבל אם נתעקם לאחריו (45) לצד השדרה, ברייתה הוא. כלומר, כך היא דרך גדילתו מטבע ברייתו, וכשר.

ההר: "ולשתי הגרסאות הפירושו אחד: שכאשר הבליטה היא למעלה מן השדרה פסול, וכשהבליטה היא לפנים שכלפי השדרה והשדרה היא השוקעת כשר שזהו ברייתו". כלומר, כאשר על ידי העקמיות נראית השדרה כגבנון הלולב פסול. אבל אם השדרה קעורה מעט מחמת העקמומית הלולב כשר.

46. כן פירש רש"י. אבל הר"ן הריטב"א והמאירי פירשו, שרוב עלי הלולב אינם כפולים אלא עולים אחד אחד. וכן דקדק הרא"ש מלשון הרמב"ם שכתב [הלכות לולב פרק ח הלכה ד]: היו עליו אחת אחת מתחילת ברייתו ולא היה להם תיומת פסול. ולהלכה פסק השולחן ערוך סימן תרמה סעיף ג להחמיר כשני הפירושים.

47. כן פירש רש"י. אבל רבינו חננאל כתב: "נפרצו עליו פסול, שנתרו מן השדרה והן תלויין בה. דעביד כחופיא — פירוש ההוציא שבשדרה כשנחתכין מן השדרה נקראים חופיא, כדגרסינן בהגזול קמא הוציא ועבדינהו חופיא והוא כעין

44. כן פירש רש"י. דעביד כהימנך היינו שלולב זה שונה בברייתו משאר לולבים, ששדרתו מסתיימת בשני ראשים. אבל הרמב"ם [הלכות לולב פרק ח הלכה ג] כתב: לולב שנסדק, אם נתרחקו שני סדקיו זה מזה עד שיראו כשנים — פסול. והיינו, שלפי דבריו אף אם לא נשתנה הלולב בברייתו משאר לולבים אלא שנסדק כל כך עד שנראה כשנים פסול.

ובראב"ד [בהלכות לולב] פירש, דמיירי שנפתח הסדק עד ששוב אינו יכול להתחבר והוא דומה לשני ראשים [ובילקוט מפרשים יתבאר אי"ה במה חלוק הוא מפירוש רש"י], והוסיף שבכהאי גוונא יהיה פסול אפילו נסדק במיעוטו.

עוד כתב: אם נסדק הלולב מלמטה למעלה, אפילו נעשה כהימנך אינו פסול עד שידק רובו. ובראשונים דנו עוד, האם פסול נסדק הוא בשדרה או בעלים, וראה ילקוט מפרשים.

45. יש שגרסו להיפך: לא שנו אלא לאחריו. אבל לפניו ברייתא הוא. וכתב רבי אברהם מן

ואילו מה שאמרו "נפרדו", היינו דאיפרדו אפרודי, שנפרדו ראשי העלים כחירות של דקל, ואינם שוכבים זה על גבי זה במעלה השדרה. אבל בתחתיתם מחוברים הם לשדרה.

בעי רב פפא: נחלקה התיומת, דהיינו, שנחלקו שני העלים האמצעיים היוצאים מראש השדרה ודבוקים יחד⁽⁴⁸⁾ [מטעם זה נקראת היא תיומת, שמדובקין הם זה לזה כתאומים], ועל ידי זה נחלקה השדרה עד מקום יציאת העלים שלמטה מהם, מהו [האם נפסל הלולב בכך]?

ומביאה הגמרא ראייה: **תא שמע, דאמר רבי מתון אמר רבי יהושע בן לוי:** אם ניטלה התיומת שנתלשו עלים אלו לגמרי הלולב פסול. וסברה הגמרא: **מאי לאו, הוא הדין שנפסול גם אם רק נחלקה?**

דוחה הגמרא: **לא, ניטלה שאני, דהא חסר ליה שבנטילתה נעשה הלולב חסר ומשום כך הוא פסול.** אבל כשהוא שלם ורק נחלקה תיומתו הרי הוא כשר.

איכא דאמרי, אמר רבי מתון אמר רבי יהושע בן לוי: אם נחלקה התיומת, נעשה כמי שניטלה התיומת, דכל שאין התיומת עשויה כדרך גדילתה הרי היא כמי שאינה, ופסול. ולשיטה זו נפשט ספקו של רב פפא, דמוכח מכאן שאם נחלקה התיומת פסול.

שנינו במשנה: **רבי יהודה אומר:** לולב שנפרדו עליו, יאגדנו מלמעלה שלא יהיו עליו יוצאים לצדדים.

תניא, רבי יהודה אומר משום רבי טרפון: כתיב, **"כפות תמרים"**, ומשמע שצריך שיהיה הלולב כפות [מלשון אגוד – קשור, וכמו שמצינו במסכת מכות דף כב ב לגבי מלקות: כופת את שתי ידיו אל העמוד], ומכאן למד רבי יהודה, כי אם היה הלולב פרוד, יכפתנו.

אמר ליה רבינא לרב אשי: ממאי דהאי דכתיב בקרא **"כפות תמרים"** דלולבא הוא, אימא שהוא חרותא [ענף דקל שגדל על העץ שנתיים או שלוש וכבר נתקשה כעץ,

השדרה, ומה שפסלו בדעביד כחופיא, היינו, שנחתכו העלים ברוחבם לשלושה או ארבעה חלקים ובתחתיתם מחוברים הם לשדרה. ו"נפרדו" היינו שהיו העלים שלימים אלא שנפרדו בראשם מן השדרה. אולם הרמב"ן למד בדעת הרי"ף כפירוש רש"י, דחופיא היינו שנתקו מן השדרה לגמרי, ונפרדו היינו שעדיין מחוברים הם לשדרה בתחתיתם, וראה עוד בילקוט מפרשים.

48. כן כתב רש"י. ובכפות תמרים נסתפק בבאור דבריו, האם כוונתו שהעלה האמצעי

שכאשר נחתכים העלים מן השדרה לגמרי קרוי הדבר "חופיא". אבל כאן אינו חופיא ממש אלא "כחופיא", והיינו שלא נתקו העלים לגמרי מן השדרה אלא עדיין תלויים הם בה, ובשלב זה קרויים הם "הוציין".

והקשה הרמב"ד, לפירוש זה שלא היו כחופיא ממש אלא כהוציין, מדוע אמר דעביד כחופיא ולא דעביד כהוציין!?

ועל כן פירש, שהדבר פשוט שכל שמחברים העלים ללולב אינו פסול, דאפשר לאוגדן עם

אמר ליה: ואימא "כפות תמרים" היינו כופרא, שהוא גם כן כעין חרותא, אלא שהיה על העץ שנה אחת בלבד, ולכן הענפים היוצאים ממנו לא נתקשו עדיין כל צורכם וניתן לכופתם עליו?!

אמר אביי: "דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום" [משלי ג יז] כתיב, (51) ואלו עשויין כקוצים ומסרטים את הידים.

אמר ליה רבא תוספאה לרבינא: ואימא "כפות תמרים" פירושו, תרתי כפי דתמרי — שתי כפות המחזיקות את התמרים עצמם [שיש לו לדקל כמין ענפים קטנים צפופים כעין כף שבראשם צומחים התמרים]?!

מתרצת הגמרא: "כפת" כתיב, בכתיב חסר, ומשמע כף אחת.

מוסיפה הגמרא ושואלת: ואימא חדא — כף

ויוצאים ממנו לולבים רבים שאף הם כבר נתקשו כעץ ונשרו עליהם בימות הגשמים, שזהו שהצריכה תורה לקיום המצוה]?! (49)

מתרצת הגמרא: כך ודאי אי אפשר לפרש, שהרי בעינא שיהיה הלולב כפות, שאם נפרדו עליו יש לכופתו עד שיהיו עליו מונחים זה על זה, ובחרותא ליכא לדין זה, שהרי אותם לולבים היוצאים ממנו קשים הם ואי אפשר לכופתם על גביו.

מוסיפה הגמרא ושואלת: ואימא "כפות תמרים" שאמרה תורה היינו אופתא, שהיא חלק מגזע הדקל ואין שום ענף יוצא מאותה חתיכה לכאן ולכאן, שאין לך "כפות" יותר ממנו?!

מתרצת הגמרא: מזה שהצריכה תורה שיהיה הלולב "כפות", מכיל דאיכא נמי פרוד, שאז מוטל עליך לכופתו, והאי כפות ועומד לעולם, שאין שום ענף יוצא ממנו. (50)

שאינו ראוי לכפיתה, ומה שלא הצריכו כפיתה בלולב שנפרדו עליו, הוא משום שאפשר לכופתו, וכיון שראוי הוא לכפיתה אין כפיתה מעכבת בו, וכדאמר רבי זירא: "כל הראוי לביילה אין מעכבת בו".

50. ובתוספות רבינו פרץ כתב לפי זה, כי יש להזהר שיהיו העלים מתחילים מתחתית הלולב ממש כדי שיהיה שיעור ארבעה טפחים המכוסה בעלים שלא יהיה אופתא בחלקו התחתון.

51. הקשו התוספות: מדוע לא הביא כאן רבא את הפסוק "והאמת והשלום אהבו" כמו שהביא להלן לב ב גבי הדס — גבי קושית הגמרא "ואימא הירדוף"?!

ובהגהות רבי אלעזר משה הורוץ כתב

עצמו שעשוי הוא משני עלים הדבוקים זה לזה נחלק עד לשדרה, או שהנידון הוא על שני העלים האמצעיים [ששניהם כפולים] המחוברים יחד על ידי הקליפה האדומה שהם נפרדו זה מזה. ומצינו בזה כמה שיטות בראשונים יובאו הדברים אי"ה בילקוט מפרשים.

49. בכפות תמרים הקשה: היאך סברה הגמרא להכשיר בחרותא אף שאי אפשר לכופתו, הרי כבר השמיענו רבי יהודה הלכה זו בלולב שנפרדו עליו, שאף הוא אינו כשר עד שיאגדנו?!

ותירץ, ששאלת רבינא היתה רק לדעת חכמים שהכשירו בנפרדו עליו אף בלא אגד, וסבר שלדעתם לא צריך כפיתה כלל, והיא גופא קא משמע לן שבזה אף חכמים לא יכשירו כיון

אחת של תמרים! (52)

אמר ליה: **להחוא כף קרי ליה**. כלומר, אם היתה כוונת הכתוב להצריך כף של תמרים, לא היה לו לומר "כפת" אלא כף, ועל כרחך יש לומר, כי מה שאמר הכתוב "כפת" כוונתו ללשוון כפות, לומר לך, שאם היה פרוד יאגדנו, והלכה זו שייכת רק בלולב וכמו שנתבאר.

שנינו במשנה: **ציני הר הברזל** [לולבים אלו היו עליהן מועטים ומרוחקים זה מזה, ומלבד זאת גם היו העלים קצרים שלא כדרך שאר לולבים] — **כשרה**.

אמר **אביי: לא שנו** שציני הר הברזל כשרים, **אלא שהיה ראשו של עלה זה מוגיע לצד עיקרו של עלה זה**, שלא היתה השדרה מגולה. אבל אם אין ראשו של עלה זה מוגיע לצד עיקרו של עלה זה — **פסול**. (53)

ומוכיחה הגמרא את דבריה מן הברייתא: **תניא נמי הכי: ציני הר הברזל פסולה**. והא **אנן תנן** במשנתנו — **ציני הר הברזל כשרה? אלא ודאי שמע מינה כאביי**,

שדוקא אם היה ראשו של זה מגיע לצד עיקרו של זה כשר, ובזה איירי משנתנו. אבל אם בין עלה לעלה היתה השדרה מגולה הלולב פסול, ובמקרה זה איירי הברייתא, ומסיקה הגמרא: **שמע מינה**.

ואיכא דרמי ליה מירמא — יש שהיו מקשים לב-ב סתירה בין דברי המשנה כאן המכשירה ציני הר הברזל לברייתא הפוסלת, ואגב סתירה זו השמיענו חילוקו של אביי. **תנן** במשנתנו: **ציני הר הברזל כשר**. והתניא בברייתא: ציני הר הברזל פסולה?

אמר **אביי: לא קשיא: כאן** במשנתנו איירי **שראשו של זה מגיע לצד עיקרו של זה**, ועל כן הכשירו, ואילו **כאן** בברייתא, איירי שאין ראשו של זה מגיע לצד עיקרו של זה, ולכן היא פסולה.

אמר רבי מריון אמר רבי יהושע בן לוי, ואמרי לה תני רבה בר מרי משום רבן יוחנן בן זכאי: **שתי תמרות** [שני דקלים] יש במקום ששמו **גיא בן הנם** הסמוך לירושלים, ועולה עשן מביניהם, וזהו ששינינו: **ציני הר הברזל כשרות**, וזו היא פתחה של גיהנם.

שצוה התורה לכרות ענף נושא פירות.

52. כן פירש רש"י. אבל הריטב"א פירש ואימא חדא — עלה אחד, ועל זה תירצה הגמרא שעלה אחד אינו קרוי כפות אלא כף. וראה ערוך לנר.

53. וברא"ש סימן ב מבואר, שסיבת הפסול בשאין ראשו של זה בצד עיקרו של זה משום שאינו "הדר". ויש שפירשו משום שאין שמו עליו, וראה ילקוט מפרשים.

לישב, דהטעם שלא הסכים רבא להלן לדרשתו של אביי מן הפסוק "דרכיה דרכי נועם", הוא משום דאזיל לשיטתיה להלן לו א שאין צריך ליטול את ארבעת המינים בידי ממש אלא יכול לקחתם על ידי דבר אחר, ולכן סבר, כי אף אם אחד מהם קוצני אין בזה חסרון מצד ה"דרכי נועם" כיון שאינו צריך ליטלו בידו, אלא שמקרא ד"והאמת והשלום אהבו" דרש שיש ליטול מין שמהותו שלום ואמת. אבל כאן יש לפרש, ד"כופרא" היינו דקל שבו כמה כפות תמרים, ובזה לכולי עלמא אין זה דרכי נועם